

Світлана Дмитрашко, к. політ. н.

Одеська національна академія харчових технологій, Україна

НАЦИСТСЬКА ІНДОКТРИНАЦІЯ І ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ З СУСПІЛЬНОЮ ДУМКОЮ

Svitlana Dmytrashko, PhD in Political science

Odesa National Academy of Food Technologies, Ukraine

NAZI INDOCTRINATION AND TECHNOLOGY TO WORK WITH PUBLIC OPINION

National socialism initiated new methods and technologies of working with masses. The article deals with interaction of political, ideological and psychological factors of a totalitarian regime. After World War II the country was on the crossroads of ideological choice of development model. National socialists came to power under the banners of revolution, restoration of historical greatness of the state, creation of a new social order. This article studies the methods of dealing with opposition parties, which led to establishment of dictatorship. A. Hitler emphasized that National socialism is an ideology and a party that defends the interests of their own people, so he stressed the need for revolutionary action. He argued that ideology can be accepted by people if its basic instructions will first be explained in a simplified form of propaganda. We consider certain periods of work with public opinion. Between 1933-1935 years social and political debate were allowed, principles of working with adults, youth and children were forming. Glorification of war, restoration of the army was at the same time peaceful rhetoric of official speeches. The principle of focusing on a single opponent was actively used in ideological struggle. In 1936 the idea of national greatness and racial superiority of Germans was introduced for the purpose of psychological mobilization of population. Education and culture were used to form Nazi worldview of citizens. Particular attention was paid to positive image of Hitler. Since 1938 propaganda focused on explaining the need for "equalization of opportunities" of Germany, that explained strengthening of its military activity in Europe. The article proved that ideology conceptually explained the world, education and culture shaped the rules of use of concepts, and propaganda effectively influenced public consciousness by changing denotative content of social and political action.

Key words: National socialism, ideology, social consciousness, propaganda, totalitarian politics.

Постановка проблеми. Одна з важливих проблем, пов'язаних з дослідженням діяльності Третього рейху – особливості політичної моделі панування. Націонал-соціалістичне панування включало соціальну обумовленість, політико-теоретичне підґрунтя діяльності нового типу режиму. Режим залежав від ідеології націонал-соціалізму, яка доводила необхідність створення нового типу держави, нової моделі політико-правових норм, нової антропології, що приводило до руйнації громадянського суспільства та підтримувало расову ідентичність. Ідеологія націонал-соціалізму активно впливала на процеси, що відбувалися в соціальній психології індивідів та народу. Взаємодія на рівні свідомих і підсвідомих процесів формувала національну і соціальну ідентичність. Націонал-соціалісти створили нову технологію роботи з масами, з суспільною думкою, з контролем над інформаційними потоками.

Стан дослідження. Західні дослідники Дж. Моссе, В. Ветте, М. Горкгаймер, К. Зонтгаймер, В. Ширер зосереджувалися на дослідженні методів формування іміджу лідера, технологіям роботи з масовою свідомістю. Радянські вчені П. Гуревич, О. Бланк, О. Галкін переважно досліджували політичну агітацію та методи націонал-соціалістичної ідеологічної боротьби. Для українського вченого Г. Почепцова актуальною є проблематика політичного маркетингу, політичного менеджменту, маніпулювання суспільною свідомістю.

Метою статті є визначення взаємодії та взаємовпливів політико-ідеологічних і соціально-психологічних факторів у процесі ідеологічної та пропагандистської діяльності націонал-

соціалістичного режиму.

Виклад основних положень. Тоталітарна система створює нові форми суспільного ладу, адже адаптаційні можливості громадян залежать від розуміння доктрини панування та політичної лінії, виробленої політичною системою. У наслідок війни, руйнації монархії відбулося скасування традиційної моделі соціальної стратифікації, люди втратили традиційний зв'язок з соціальними групами, організаціями, які представляли їхні інтереси. За часів Веймарської республіки значно впав авторитет політичних партій, оскільки громадяни сприймали їх як партійних функціонерів, а не представників інтересів спільноти. В свою чергу, НСДАП намагалася представити свою політичну позицію як представництво інтересів нації. Представництво загальнонаціональних інтересів означало повну уніфікацію на культурному, етнічному та соціальному рівні. Тоталітарна держава, з одного боку, створювала умови для згуртування людей в одну спільноту, з іншого, розділяла, підтримувала атомізацію суспільства. Політична культура тоталітарної системи заснована на ідеологічному поясненні метафізичних питань, суспільного устрою та державному терорі, тобто людина займає певне місце в соціумі, має соціальний статус лише у приналежності до групи, етносу. Суспільство поступово прийняло програму партії, адже осмислення наслідків війни у суспільній дискусії посилювало несвідому спадковість з попередньою політичною традицією: феномен фюрера як нащадка сильної монархічної влади і визначення закономірності – сильна державність у традиційному пруському дусі приведе до сильної Німеччини. Досить довго країна знаходилась на перехресті ідеологічного вибору – комуністичного, консервативного, соціал-демократичного, націоналістичного шляху розвитку. Лідер націонал-соціалістів зміг отримати підтримку різних прошарків населення, тому що запропонував об'єднавчу ідею – відродження держави, якій присвячена «революція націонал-соціалістів»¹. Кожній групі він пропонував те, що вони очікували або боялись². Г. Раушнінг пише, що економічні еліти були залякані ідеєю зубожіння в наслідок комуністичного наступу радянської моделі. Активній молоді було запропоновано ідея расової зверхності німців, яким належить майбутнє нової аристократії – сильних, безжальних людей дії. Людям, що розуміли ХХ ст. як століття прогресу, А. Гітлер запропонував раціональне планування, технічний прогрес, а також ідею держави, в якій буде високий рівень концентрації, централізації, планування всіх сфер життя.

Ідеї були дієвою зброєю націонал-соціалізму, свою присутність у політичній сфері вони пояснювали необхідністю націонал-соціалістичної революції за новий лад з новою системою управління. Гітлер був лідером партії, що, з одного боку, вимагала модернізації країни, але, з іншого, пояснювала, що проблеми у присутності ворогів, а не у відсталості, авторитарності старих суспільно-економічних структур. Одночасна критика демократичної республіки посилювала уявлення, що німецька політична культура вірнопідданства, обов'язку не сумісна з ліберально-демократичними інститутами. Тим більше, що взаємне існування старих і нових політичних інститутів об'єктивно обумовлювало слабкість Веймарської республіки. Після проваленого путчу 8 листопада 1923 р. в партії було знайдено дієву політичну формулу, яка здатна повести маси в політику. Не можна не погодитися, що гасло національної революції – це сильне, концентроване гасло після поразки у війні, після заборони армії, репарацій та високого рівня невдоволення населення справами у державі. Прикладом ефективності впливу гасел на суспільну свідомість є гасло «Або завтра буде знайдено національний уряд для Німеччини, або нас знайдуть мертвими!», оскільки свідчить не тільки про відкриту опозицію Веймарській республіці, але пропонує діяти в межах «програш або перемога»: знищення або національний уряд. Подібна політична проникливість, уміння знаходити аргументи, маніпулювати фактами, відчувати масові очікування перетворюють А. Гітлера в популярного політичного діяча. Одночасно НСДАП перетворюється з маргінальної партії в важливого актора політичного процесу Німеччини, що привело до посилення контактів в бізнес-середовищі та відкрило можливість використовувати засоби інформації для звернення до національної аудиторії.

Не менш важливим фактором утвердження тоталітарного панування був фактор відсутності внутрішньої опозиції, тому вважаємо за доцільне розглянути методи політичної боротьби НСДАП з політичними опонентами, а саме до відвертої боротьби з КПП. У рейхстазі після серії виборів були депутати від різних партій, в тому числі від КПП і НСДАП, тому диспозиція політичних сил

¹ Гудеріан, Г. (2013). *Воспоминания немецкого генерала. Танковые войска Германии во Второй мировой войне. 1939-1945*. Москва: ЗАО Издательство Центрполиграф, 28.

² Раушнінг, Г. (1993). *Говорит Гитлер. Зверь из бездны*. Москва: МИФ, 233.

свідчила про можливі варіанти розвитку Німеччини. КПН заявляла про великі революційні зміни, тому націонал-соціалісти розробили кроки боротьби з комуністами. До політичних методів боротьби з комуністами можна віднести:

- Дискредитація КПН припущенням щодо можливого червоного терору. Наприклад, підпал рейхстагу 27 лютого 1933 р. привів до того, що Е. Тельман, лідер комуністів, вимушений був вийти з політичної гри;

- Після дискредитації політичних ворогів – не конкурентів – рейхстаг приймає «Закон про захист народу та рейху» від 24 березня 1933 р., за яким законодавчі повноваження переходили до імперського уряду на чолі з А. Гітлером, що свідчило про перехід до диктатури;

- Заборона діяльності інших партій посилила диктатуру одної партії. Суспільство охопили масовими акціями вступу до лав НСДАП або у підконтрольні громадські організації;

- Отримавши надзвичайні повноваження А. Гітлер проводить кадрові зміни. На посади, які традиційно займали впливові представники консервативних сил, було призначено кандидатури від НСДАП.

Традиційно тоталітарні режими після перемоги над політичним ворогом розпочинають ідеологічні, кадрові чистки у самій партії. Гітлер розпочав з боротьби з духом революційного радикалізму всередині НСДАП. Після сумнозвісної «ночі довгих ножів» 30 червня 1934 р. було встановлено контроль над партією. Новостворена ідеологічна, кадрова, політична ієрархія дозволила Гітлеру об'єднати посади канцлера і президента та присвоїти звання фюрера 2 серпня 1934р.

В наслідок чіткої лінії дій, стратегії боротьби з політичним ворогом, внутрішніми фракціями, Гітлер отримав абсолютну владу, але націонал-соціалістичному режимові довелося докласти колосальні зусилля, щоб переконати суспільну думку у необхідності нової воєнної експансії. Хоча в суспільстві домінувало відчуття поразки і втрати статусу великої держави, націонал-соціалістам, як слушно зауважує В. Ветте, довелося докласти багаторічну трудомістку працю аби ще раз протягом чверті століття мобілізувати населення на війну¹. Фюрер ставив завданням провести «революцію світосприйняття», тобто у своїх діях націонал-соціалісти орієнтувалися на радикальні зміни у світоглядній, ідеологічній роботі та втіленні програми дій, що стосувалося створення народної соціальної держави і ревізію Версальської системи. А. Гітлер діяв як політик-опозиціонер, адже зневажав демократію як породження єврейського духу. Г. Шуберт писав, що цільові настанови Гітлера відрізняються політичним експансивним егоїзмом: «Ми знаємо лише один інтерес і це інтерес нашого власного народу»². Така позиція не передбачає напівмир, навпаки, націонал-соціалістична ідеологія та пропаганда глибоко увійшли в суспільну свідомість німців завдяки новим технологіям роботи з масами.

А. Майер зазначав, що ідеологія націонал-соціалізму була просякнута ностальгією «тисячолітнього» рейху, тобто «світська релігійність і політичний месіанізм нацистської ідеології були засновані на фундаменті радикального і експансивного націоналізму»³. Лідер НСДАП підкреслював, що німці отримали зневагу і нужду, оскільки повірили у матеріалістичні обіцянки революції, тому наголошував на тому, що необхідно буттю матеріальної республіки протиставити віру в ідеальний рейх. За переконанням А. Гітлера, саме сила ідеалів здатна управляти вчинками людей, як це було в роки Першої світової війни. Психологічна мобілізація населення не починалася з примусу, навпаки, у перші роки Третього рейху були дозволені соціально-політичні дискусії, але обмеження стосувалися інформації. Соціально-політичні дискусії були необхідні для виявлення настроїв населення, дискредитації політичних ворогів та створення особливого подвійного уявлення про те, що націонал-соціалісти здійснюють радикальний поворот при збереженні традиційних структур і консервативних цінностей, що дозволило надати програмі дій НСДАП певного благородного зв'язку з програмою консервативної революції, досить впливової в інтелектуальних колах країни.

У державі створюється атмосфера напруження, з одного боку, очікування акцій терору, з іншого боку, активно нав'язується імідж фюрера, який зміг пробудити німецькі сили, об'єднати

¹ Ветте, В. (1997). *Психологическая мобилизация немецкого населения. 1933-1939*. Москва: Весь мир, 1.

² Schubert, G. (1963). *Anfänge nationalsozialistischer Außenpolitik*. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, 66.

³ Mayer, A. (1989). *Der Krieg als Kreuzzug: Das Deutsche Reich, Hitlers Wehrmacht u. die „Endlösung“*. Hamburg: Rowohlt Verlag GmbH, 159.

націю¹. Пропаганда спрямовується на населення з метою доведення дій фюрера як політичного новатора, як революціонера. Подібні дії пропаганди надзвичайно важливі, адже лідер НСДАП отримав позитивний імідж та велику підтримку громадян. Для соціальної психології населення, яка була просякнута очікуваннями сильного лідера, здатного запропонувати програму дій та почати діяти, акції режиму стали аргументами для підтримки дій влади. У розмові з Г. Раушнінгом, фюрер підкреслював, що «зможе вести масу за собою, якщо виведе її зі стану апатії завдяки його фантазіям. Маса, яка прокинулася, стає керованою, бо їй дали сенс і функцію. Відповідно, вона буде слідувати за ним та його гаслами, які він їй дає»². А. Гітлер виходив з положення, що націонал-соціалізм є ідейним рухом революційного характеру, тому наголошував, що попередньо пропаганда мусить розповсюджувати ідею руху. «Як тільки пропаганда будь-якої доктрини, тобто саме пропаганда, отримає підґрунтя, доктрина сама забезпечить себе необхідною організацією»³. За його думкою, кількість прибічників буде зростати у відповідності до витонченості пропаганди, яка працюватиме сильніше, якщо за нею стоїть могутня організація.

Координованість дій ідеологічної підсистеми з політико-інституційною підсистемою тоталітарної Німеччини створила особливу уніфіковану політичну культуру. На відміну від традиційних методів роботи з масами, Гітлер наголошував, що виховання великих мас можливо за умов духовного підйому, що ґрунтується на економічних досягненнях. До 1938 р. відверто не налаштовували на війну, навпаки, створювали умови для розбудови соціальної народної держави, одночасно героїзуючи образи військових, вождів за допомогою художньої літератури, кіно, радіо. Гітлер зазначав, що «нацифікація більшості не може здійснюватися напівзаходами, зі слабким акцентом на так звану об'єктивну точку зору, але тільки жорстокою і фанатичною однобічною орієнтацією на визначену мету»⁴. За його переконанням, боротьбу за душі людей виграє той, хто зможе зосередитися одночасно на досягненні власних цілей та знищенні сил, які підтримують протилежну силу. Націонал-соціалістична ідеологія мала риси світської релігії, тому в ставленні до церкви, націонал-соціалісти дотримувались декількох методів: запозичували аутентичні методи роботи церкви з паствою; переслідували тих священників, що відкрито критикували режим; головне, намагалися переконати паству, що єдиним захисником нації є фюрер. Однією з особливостей націонал-соціалістичної ідеології було чітке визначення не тільки мети розвитку, але визначення тих, хто заважає досягненню мети. Гітлер пропонував запозичити у католицькій церкві поєднання духовних принципів з успішною боротьбою проти ворожого світосприйняття, сувору підтримку викладених одного разу догм з фанатичною непримиримою підтримкою віри⁵. Він переконував, що у боротьбі з марксизмом воля до боротьби мусить ґрунтуватись на «фанатичному світогляді», витримати яке спроможні лише мобілізовані широкі маси. Для цього було створено мережу агітаторів, які розповсюджували популяризовані ідеї націонал-соціалістичної ідеології. Не менш важливим був розпочатий процес виховання народу у суворій дисципліні не тільки дій, але й думок, почуттів, уявлень. Наприклад, перед проведенням активних зовнішньополітичних дій було відновлено загальну мобілізацію, були спрямовані державні інвестиції та субсидії на розвиток армії. Важливим був дозвіл служити безробітним в армії, оскільки, по-перше, було отримано масову підтримку, тому що суспільна цінність армії для Німеччини беззаперечна, по-друге, значно покращилося економічне становище країни та розпочався вихід з економічної кризи. Керівник Трудового фронту Роберт Лей проводив паради робітників, яких інколи просили переодягатися у військову форму або пропонували під час парадів тримати лопату як гвинтівку. Виховання дисципліни, підкорення особистих інтересів загальному благові властиво німецькій політичній культурі. Націонал-соціалісти пішли далі у тлумаченні поняття дисципліна, оскільки запроваджували поняття «дисципліна розуму», «дисципліна почуттів» та втілювали «декади ненависті» або «дні співчуття». Постійним у пропаганді була «любов до фюрера». Пік його популярності прийшовся на 1938 р., коли було презентовано його програму дій як програму лідера-революціонера.

¹ Maser, W. (1966). *Hitlers „Mein Kampf“: Entstehung, Aufbau, Stil, Änderungen, Quellen, Quellenwert, kommentierte Auszüge*. München: Bechtle Verlag, 241.

² Раушнінг, Г. (1993). *Говорит Гитлер. Зверь из бездны*. Москва: МИФ, 233.

³ Гитлер, А. (2010) *Необходимость пропаганды*. Москва: ЗАО Центрполиграф, 39-40.

⁴ Гитлер, А. (2010). *Как Гитлер оценивал массы*. Москва: ЗАО Центрполиграф, 40-42.

⁵ Mayer, A. (1989). *Der Krieg als Kreuzzug: Das Deutsche Reich, Hitlers Wehrmacht u. die „Endlösung“*. Hamburg: Rowohlt Verlag GmbH, 162.

Міркуючи над темою сприйняття широкими масами ідей націонал-соціалізму, Гітлер дійшов до висновку, що у боротьбі між конкуруючими світоглядами надзвичайно важливо концентруватися завжди на окремому супротивникові. За його переконанням, будь-які сумніви у правоті власної справи зникають, якщо абсолютно різних супротивників віднести до одної категорії¹. Тоталітарний характер НСДАП проявлявся у тому, що буржуазні партії намагалися знаходити компроміси, а націонал-соціалістична партія наполягала на світоглядній безкомпромисності. Особлива світоглядна безкомпромисність проявилась у боротьбі з євреями, оскільки, за думкою А. Гітлера, вони відрізнялися своєю релігійною інакшістю, інтелектуальними властивостями та тим, що не мали держави з визначеними кордонами. Саме відсутність держави було пояснено такими якостями, як відсутність ідеалізму, схильність до руйнації, паразитування на чужих правах. Для Гітлера, марксизм і євреї були єдиним явищем, що несло загрозу німецькому народові. В «*Mein Kampf*» писав, що подолати негативні риси німецького народу можливо, якщо позбавити народ від чужинців, авторів різноманітних вигадок.

У боротьбі світоглядів вимагалось дотримуватися принципів зведення ворогів до одної категорії, а в боротьбі позицій було запропоновано зосередитись на національній ідеї, оскільки саме вона дає необхідне відчуття особливого, більшого, ніж приватне. Заради згуртування населення та його мобілізації використовували штучно створену атмосферу війни. Тоталітарна держава гнучко використовувала акції пропаганди і терору. Так, у випадку досягнення великих цілей суспільного, економічного характеру використовували пропаганду, наприклад, кінострічки «Олімпія» тощо. У випадку невиконання проголошених планів досить переконливими аргументами боротьби проти тих, хто заважає, були акції державного терору. Терористичними акціями примушували громадян робити вибір між одною монолітною групою єдиної спільноти та особистим простором сім'ї, від якої інколи відмовлялись, щоб не поставити під удар каральної машини.

Ідеологія, міфи, символи, атмосфера всередині країни, вимоги щодо активних проявів лояльності та виконання прийнятих рішень поступово сформували новий тип людини. Уніфікація, стандартизація поведінки, думок, острах кари чи ейфорія від великих досягнень та особистого внеску в загальну справу – основні риси «нової людини». Націонал-соціалістична держава приділяла велику увагу вихованню молоді, освітньому процесові. Лідери держави зосереджувались на програмі роботи як з молоддю, так і дітьми. Й. Геббельс вважав, що молоді розуми треба не стримувати, а заворожити. Р. Лей приділяв значну увагу дітям та наголошував, що фюрер прийде в сім'ї на устах дітей. Акцент на роботі з дітьми та молоддю надзвичайно важливий, оскільки ті, що були у 1933 р. у віці дитини або підлітка, на початок війни знаходились у складі молодіжних воєнізованих формувань. Не менш важливою була нацистська індоктринація по відношенню до євреїв. У системі освіти та виховання расові поняття були найважливішими. Так, у офіційному керівництві для «Гітлерюгенда» 45 із 105 сторінок стосувалися расового питання. Якщо використовувалися попередні упередження, забобони, стереотипи, то націонал-соціалістична індоктринація антисемітизму ставала набагато сильнішою і ефективною. Тим більше, що у боротьбі з протидією Іншого держава використовувала неправові форми боротьби, що змінювало і саму політико-правову структуру держави. Офіційна пропаганда нацистів називала депортацію німецьких євреїв «переселенням на Схід з метою трудового використання». Подібні дії режиму проти єврейського населення не могли залишитися поза увагою громадян. Існують підтвердження допомоги німців євреям, хоча існували накази: позавідомчий наказ Імперського головного управління безпеки від 24 жовтня 1941 р.; «Директива і пам'ятна записка з використання єврейської робочої сили від квітня 1942 р.», які визначали допомогу євреям як саботаж «заходів імперського уряду по виключенню євреїв з народної спільноти» та визначали тих, хто «підтримував з євреями приватне спілкування як євреїв»². Німців або фольксдойче, які допомагали євреям, репресували або визнавали їхню поведінку як аномальну, яка випадає з реальності та експлуатується євреями³.

З метою ідейного згуртування та соціально-психологічної мобілізації населення розпочинається пропагандистська акція щодо пояснення «особливого шляху розвитку» Німеччини.

¹ Mayer, A. (1989). *Der Krieg als Kreuzzug: Das Deutsche Reich, Hitlers Wehrmacht u. die „Endlösung“*. Hamburg: Rowohlt Verlag GmbH, 163.

² Мадиевский, С.А. (2006). «Пособничество евреям» и преследование его в национал-социалистической Германии. *Право и государство: теория и практика*, 1, 74.

³ Мадиевский, С.А. (2006). «Пособничество евреям» и преследование его в национал-социалистической Германии. *Право и государство: теория и практика*, 1, 80.

У суспільну свідомість запроваджували ідеї не тільки героїзації, освячення війни, але й пояснювали, що війна є фатальною частиною німецької історії, оскільки країна знаходиться на порубіжжі Заходу і Сходу. Пропаганда протиставляла внутрішній порядок (*Ordnung*) з постійним ворожим оточенням, яке готове до підступних ударів проти Німеччини. В. Ветте підкреслює, що в перші роки нацистського правління було приховано кадрову і матеріальну мобілізацію і лише, коли було відновлено армію в позиції керівників держави з'являються подвійні акценти: заяви про миролюбну політику Рейху поєднують з посиланнями про відновлення статусу великої держави¹. Пропаганда підтримувала образ позитивного лідера, який відновлює права Німеччини в Європі, тому серед населення досить довго існував високий рівень підтримки дій партії та її лідера. Провокація, дискредитація, подвійні заяви були спрямовані на головну мету – досягнення величчя Німеччини в Європі. Наприклад, в період з 1936-1939 рр. пропаганда переконувала, що Рейх дотримуватиметься політики збереження та укріплення миру, а в 1940 р. заявляла, що не буде впроваджено «новий лад» в західній Європі, але одночасно розпочався наступ на Нідерланди, Францію, Люксембург. Можна зазначити, що механізм зовнішньополітичних дій був таким: провокація – відповідна реакція сторони, що провокують – удар рейху зі звинуваченнями в загрозі для безпеки Німеччини. Саме в період з 1938-початку 1939 р. відбувся радикальний перехід в роботі з суспільною свідомістю. Відбувається психологічна переорієнтація на можливість використання насилля як єдиного засобу вирішення нагальної проблеми «нестачі життєвого простору», оскільки ця проблема не може вирішуватися мирним шляхом. Німеччина може відновити статус великої держави, що спроможна територіально підтримувати добробут населення, шляхом вирівнювання можливостей розвитку і потуги держави. Подібна підміна понять дозволяла керівництву рейху визначити політику руйнації європейської системи безпеки як політику захисту національних інтересів Німеччини та дотримання миру.

Можемо зазначити, що важливою є зворотна взаємодія, тобто підтримка населення акцій нацистського уряду. Серед причин підкорення людей рішенням влади значну роль відігравали:

- Пояснення мети, тобто дії людини залежать від того, як пояснено мету діяльності людини. Будь-яку мету діяльності треба представляти як конструктивну. Видатний психолог С. Мілграм писав, що «навіть в армії деструктивні накази отримують розумне обґрунтування. Коли військові спалюють село, в якому живуть у нічому не повинні люди, вони роблять це аби устрашити людей, або для того, щоб примусити до співпраці, або в ім'я відплати»².

- Ідеологія націонал-соціалізму виступала механізмом поєднання людини зі структурою, тому що ідея «органічної спільноти» повинна була утворити особливу соціальну систему, в якій людина повинна була діяти та з якою ідентифікувала себе.

- Існує певна варіативність поведінки людей, тому що, виходячи з моральних, особистісних переживань, вона здатна чинити опір групі. Високу роль будуть відігравати настанови, переконання, справи, коли людина укріплюється в правильності обраного рішення. Сім'я, релігія, освіта, духовна атмосфера в країні, рішення влади можуть переконати людину в тому, що вона зобов'язана виконувати накази, якщо домінує авторитарний стиль виховання та цінності підкорення життя особи цілому. Ціннісні орієнтації впливають на дотримання норм, стандартів, критеріїв відбору. Недарма особлива жорстокість нацистського режиму була пов'язана з тим, що інститути громадянського суспільства були практично заборонені.

Окрім психологічних, соціальних причин підкорення людини жорсткому наказу, не можна відкидати структуру тоталітарної держави. Тоталітарна держава уніфікує суспільство заради виконання ідеологічних цілей – розширення «життєвого простору» на Сході Європи та установа імперії. Заради здійснення цих цілей, суспільство повинно бути підкореним державі, хоча більшість населення не підтримувала агресію і жорстокі методи ведення війни, а мала надію на мирне врегулювання. Пропаганда нацистів засіяла насіння остраху, непевності та фатальної ролі війни для Німеччини, що об'єднувалося у свідомості індивідів з впливовою традицією вірнопідданства, підкорення обов'язку, служіння вищому, цілому. Інтелектуальна атмосфера впливала на обумовленість для кожного індивідууму змісту понять, які виникали у німецькому суспільстві у XIX – початку XX ст.ст. Відповідно, дії індивідуумів обумовлені мотивацією та інтерпретацією фактів у відповідності до існуючих у свідомості людей стандартів оцінок.

¹ Ветте, В. (1997). *Психологическая мобилизация немецкого населения. 1933-1939*. Москва: Весь мир, 9.

² Милграм, С. (2000). *Эксперимент в социальной психологии*. Санкт-Петербург: Питер, 171.

Висновок. Ідеологія націонал-соціалізму концептуально пояснювала світ, освіта і культура упродовжували в суспільну свідомість способи трактувань і правила користування поняттями, пропаганда впливала на зміни денотативного змісту суспільно-політичних дій. Впливовість нацистської індоктринації побудована на ідеях расової елітарної зверхності, особливої ролі держави та фюрера, «однокровності органічного суспільства» та реалізації тоталітарної держави, в якій індивід визначається настільки, наскільки виконує волю держави, яка володіє правом реалізації волі індивідів в історії. Треба враховувати, що соціальні позиції, переконання людей мінливі, їх можна коректувати методами політичного втручання. Проблема маніпуляції суспільною свідомістю залишається актуальною в сучасних умовах кризи політики мультикультуралізму та посилення опозиційності демократичній політичній культурі.

References

1. Vette, V. (1997). *Psichologicheskaja mobilizacija nemeckogo naselenija. 1933-1939* [Psychological mobilization of German population. 1933-1939]. Moscow: Ves' mir [in Russian].
2. Gitler, A. (2010). *Kak Gitler ocenival massy* [How Hitler estimated masses] Mosse, Dzh. *Nacizm i kul'tura. Ideologija i kul'tura nacional-socializma*. [Nazism and culture. Ideology and culture of National socialism] Moscow: ZAO Centrpoligraf, 40-42. [in Russian].
3. Gitler, A. (2010). *Neobhodimost' propagand*. [The need of propaganda] Mosse, Dzh. *Nacizm i kul'tura. Ideologija i kul'tura nacional-socializma* [Nazism and culture. Ideology and culture of National socialism] Moscow: ZAO Centrpoligraf, 39-40. [in Russian].
4. Guderian, G. (2013). *Vospominanija nemeckogo generala. Tankovyje vojska Germanii vo Vtoroj mirovoj vojne. 1939-1945* [Memories of a German general. German tank forces during World War II. 1939-1945]. Moscow: ZAO Izdatel'stvo Centrpoligraf. [in Russian].
5. Madievskij, S.A. (2006). "Posobnichestvo evrejam" i presledovanie ego v nacional-socialisticheskoy Germanii [Aiding Jews and persecution in National Socialist Germany]. *Pravo i gosudarstvo: teorija i praktika* [Law and a State: Theory and Practice], 1, 69-80. [in Russian].
6. Maser, W. (1966). *Hitlers „Mein Kampf“: „Entstehung, Aufbau, Stil, Änderungen, Quellen, Quellenwert, kommentierte Auszüge“*. München. [in Germany].
7. Mayer, A. (1989). *Der Krieg als Kreuzzug: Das Deutsche Reich, Hitlers Wehrmacht u. die „Endlösung“*. Hamburg. [in Germany].
8. Milgram, S. (2000). *Jeksperiment v social'noj psihologii* [Experiment in Social Psychology] St. Petersburg: Piter. [in Russian].
9. Raushning, G. (1993). *Govorit Gitler. Zver' iz bezdny* [Hitler speaks. The beast from the abyss]. Moscow: MIF. [in Russian].
10. Schubert, G. (1963). *Anfänge nationalsozialistischer Außenpolitik*. Köln. [in Germany].